

Maziar M. T. Normative legal prerequisites for the introduction of restorative justice in Ukraine.

Legal pre-conditions of restorative justice introduction in Ukraine are considered; the Criminal code of Ukraine, the Criminal justice code of Ukraine, other legal acts are being analyzed in relation to reconciliation procedures possibility of the authorized bodies; developments in legislation in the field of restorative justice are being determined.

Keywords: restorative justice, reconciliation, offender, victim, investigator, prosecutor, compensation.

Можайкіна О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПІДЛІТКІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена вивченню проблем підлітків, які відносяться до групи потенційного ризику в суспільстві. Визначено напрямки діяльності державних та громадських організацій щодо профілактики відхилень у поведінці неповнолітніх.

Ключові слова: девіація, профілактика правопорушень, соціалізація особистості, підлітки, група ризику.

У числі процесів, що визначають соціальне благополуччя України в останні десятиліття, значне місце займає моральне виховання підлітків. Кардинальні перетворення, що відбуваються в усіх сферах життя нашого суспільства, помітно відбиваються на поведінці сучасних підлітків. Ламаються традиційні моральні стереотипи, які породжують в підлітковому середовищі різного роду негативні явища. Підлітки, як ніяка інша демографічна група, випробовують на собі тиск від нав'язуваних поведінкових догм, від відчуженості при вирішенні не лише глобальних соціально-економічних проблем, але і локальних питань, пов'язаних з власним життям.

Складна конфронтація підростаючого покоління з інститутами державної влади і управління, накладена на протиріччя процесу соціалізації в нових соціально-економічних і політичних умовах вилилася в різке збільшення числа підлітків з поведінкою, яка відхиляється від прийнятих норм. Ситуація, що склалася, спонукає вчених різних галузей знань вести дослідження по вивченню проблеми відхилень в поведінці неповнолітніх, а також здійснювати пошук досконаліших заходів її профілактики.

Сьогодні все більше загострюються протиріччя між:

- 1) гостротою проблеми профілактики асоціальної поведінки підлітків і недостатністю її розробки у вітчизняній науці;
- 2) між фактом реального існування асоціальної поведінки серед підлітків і розробкою комплексу моральних умов її профілактики.

Ці протиріччя визначили проблемне поле дослідження, що включає аналіз правового, соціально-педагогічного і психологічного аспектів морального виховання підлітків з ризиком асоціальної поведінки в українському суспільстві.

В даний час, коли словосполучення “діти групи ризику”, поняття “бездоглядність” та “безпритульність” стали загальнозживаними символами часу, наукове і практичне звернення до проблеми профілактики правопорушень та їх рецидивів в підлітковому середовищі стає актуальним. Дослідження причин бездоглядності та правопорушень виявили складні взаємозв’язки в генезі і різних проявів цих соціальних феноменів. Якщо узагальнити результати низки досліджень (О. М. Джужа, А. Й. Міллер, В. М. Синьов, С. А. Тарарухін, М. М. Фіцула та ін.), то можна зробити висновок про те, що ці феномени сьогодні є предметом всебічного між предметного аналізу, який включає в себе прояв вікових криз, характеристики середовища, методи виховання, наслідки перебування дітей на вулиці, кримінологічні та соціально-психологічні характеристики підлітків групи ризику та їх найближчого оточення, а також наслідки кризи українського суспільства.

Разом з тим, необхідно відзначити, що в роботі з неповнолітніми групи соціального ризику для юристів, педагогів та психологів актуальним стає не стільки знання загальних підходів та закономірностей девіантології, скільки можливість виявлення відповідних факторів ризику конкретного неповнолітнього в контексті життєвої ситуації, аналіз причин його неблагополуччя та розробка на цій основі індивідуальних програм профілактики.

Вже найближчими роками повноправними членами суспільства стануть підлітки. Вік від 11 до 18 років – це період особи, що активно розвивається, пора, коли підліток по-новому дивиться на себе, стає все більш самостійним, ставить перед собою нові цілі, знаходить нові шляхи для їх досягнення. Підліток може пишатися кількістю назв, придуманих для його віку “перехідний”, “важкий”, “переломний”, “критичний”.

Підлітковий вік – перехід від дитинства до дорослості, який має два тісно пов’язаних один з одним аспекти – становлення дорослості дитини і підготовка дітей до дорослості. У цей період у підлітка розвиваються соціальні якості, він освоює нові ролі і функції, підліток по-новому дивиться на себе, випробовує нові способи взаємодії з іншими, знаходить нові шляхи утвердження своєї незалежності. Підлітковий вік характеризується не лише фізіологічними змінами організму, але й емоційно-психічною нестійкістю, і тому в цей період у неповнолітніх збільшуються “шанси” збільшити категорію людей “групи ризику”, чие соціальне положення за тими чи іншими критеріями не має стабільності, кому практично неможливо самостійно впоратися з труднощами, які виникли в їх житті, які можуть привести якщо не до біологічної загибелі, то до втрати своєї соціальної значущості, морального обличчя [1, 38].

Саме юнацький вік переважає в групі людей підвищеного ризику. Чому? По-перше, тому, що позначаються внутрішні труднощі перехідного віку, починаючи з психогормональних процесів і закінчуючи Я-концепцією, а по-друге, позначаються протиріччя, обумовлені перебудовою соціального контролю: дитячі форми контролю, засновані на дотриманні зовнішніх норм і правил поведінки, вже не діють, а дорослі способи, які передбачають свідому дисципліну і самоконтроль, ще не зміцніли і не сформувалися. Тому у віці від 12 до 17 років велика вірогідність у підлітків потрапити в категорію людей “групи ризику”. Підлітки “групи ризику” – “це категорія людей, чие соціальне положення за тими або іншими критеріями не має стабільності, хто не

може самостійно подолати ті труднощі, які виникли в їх житті, що в результаті призводить до втрати соціальної значущості, і іноді і біологічної загибелі” [2, 57]. Слід ще раз підкреслити, що підлітки у віці 12-17 років є найбільш сприйнятливими до різних форм і видів девіації.

Схильність до алкоголізму, пристрасть до наркотиків, вступ у статевий зв'язок у ранньому віці, вчинення правопорушень і злочинів – усе це часто позначається на їх подальшій долі, адже асоціальний характер вчинків неповнолітнього є небезпечним не його конкретним миттєвим результатом, а тим, що формує свідомість і світогляд, створює ціннісні установки і життєві орієнтації, звички і навички, які відповідають визначеним вчинкам і поведінці.

Механізм перетворення “нормального” підлітка в девіантного складний і багатоваріантний, тому він не впадає в очі, замаскований і не помічається, як усе звичне. Психологічна структура підлітків групи ризику характеризується формуванням потреб, для досягнення яких необхідно здійснювати антисоціальні і аморальні вчинки, перерозподілом вольового потенціалу у бік дезорієнтованої реалізації.

Особливістю підлітків групи ризику є переживання самотності та безпорадності. Поняття “безпорадність” розглядається нами як такий стан підлітка, коли він не може подолати свої проблеми самостійно і не може просити допомоги в інших або знаходиться у стані дискомфорту. У підлітків групи ризику такий стан пов'язаний з конкретними життєвими обставинами: неможливість змінити взаємовідносини з батьками, дорослими, вчителями, однолітками; важкі обставини, в яких вони опиняються; неможливість приймати самостійні рішення або робити вибір; перебування в установах соціальної реабілітації (допомоги).

Важких підлітків за особливостями поведінки можна розділити на три групи. До першої групи відносяться психічно нестійкі підлітки, які за фізичним і статевим розвитком відстають від однолітків. У них спостерігається незрілість емоційно-вольової сфери, підвищена навіюваність, нестійкість інтересів, неможливість гальмувати бажання.

Другу групу важких підлітків складають школярі з прискореним статевим розвитком, з підвищеною афективністю, збудливістю, агресивністю. Їх протест найчастіше є реакцією на заборону з боку батьків або педагогів. У підлітків третьої групи яскраво виражені розгальмованість, сексуальна розкутість, вживання алкоголю, бродяжництво і т.ін. Батьки таких підлітків, як правило, ведуть аморальний спосіб життя [3, 24].

В підлітковому та юнацькому віці десоціалізація виявляється здебільшого на особистісному рівні і виражається в соціально-психологічній деформації особистості з формуванням асоціальних ціннісних установок. Таким чином, у частини неповнолітніх перехід від стадії делінквентності до стійкої кримінальної поведінки супроводжується акумуляцією негативних впливів та закріпленням асоціальних ціннісних орієнтацій; в іншій частини неповнолітніх асоціальна поведінка обумовлена не дефектами правосвідомості, а порушеннями психічного розвитку та відхиленнями в емоційно-вольовій, інтелектуальній сферах з рисами особистісної незрілості та “дитячої” мотивації правопорушень.

На жаль, все більшу кількість підлітків можна віднести до категорії “групи ризику”. І це вже не лише підлітки з неблагополучних, неповних сімей, але й неповнолітні з благополучних сімей. Що ж стовхає хлопців і дівчат до асоціальної поведінки, які чинники і причини сприяють зростанню девіації. У нашому суспільстві в період різких змін, які відбуваються в усіх структурах та інститутах, ми відкинули на нижню полицю вирішення соціальних проблем підлітків і молоді, більше того, у багатьох випадках ми самі провокуємо їх асоціальну поведінку. Тільки нещодавно ми усвідомили, що така проблема існує і її необхідно вирішувати на всіх рівнях, інакше це призведе до деградації більшості підлітків. Саме підлітки “групи ризику” мають бути об’єктом пильної уваги правознавців, соціальних працівників, інспекторів у справах дітей, вчителів і батьків.

Вивчення проблеми профілактики девіантної поведінки неповнолітніх знаходиться на стику різних наукових галузей і є найважливішим, перспективнішим підходом в комплексному вивченні людини. Дослідники феномену девіантності підлітків прагнуть виділити її окремий специфічний бік – юридичний, психологічний, соціологічний і т. ін. Проте ми можемо стверджувати, що ці підходи об’єднує одна обставина. Усі вчені схильні вважати, що девіантну поведінку характеризують вчинки і соціальні дії підлітка, який вступає у конфлікт з соціальними нормами.

Велике значення у вирішенні проблем підлітків відіграє політика держави. Пріоритетним виступає завдання соціально захистити молоде покоління, яке є цілеспрямованою діяльністю держави в особі її інститутів, спрямованою на забезпечення процесу формування і розвитку особистості молодої людини, необхідністю обліку відомостей про вплив на особу негативних чинників і пошук шляхів їх нейтралізації, надання можливостей для самовизначення і самоствердження в житті [4, 104].

Соціальний захист – категорія правова і соціально-економічна. Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” від 24.01.1995 р. № 25/95-ВР визначає (ст. 1), що соціальний захист дітей – комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіти, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки. Звернемо увагу на те, що вищевказаним законодавчим актом передбачено, що соціальний захист та профілактика правопорушень серед дітей покладається на: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім’ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім’ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров’я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), а також інші державні органи влади, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та окремі громадяни.

При розробці програми соціального захисту потрібно виходити, передусім, з визнання молоді суб'єктом історичної діяльності, з визнання її права на діяльність, бо молодь – потенціал не лише сьогоdnішнього, але і майбутнього. Соціальна робота з підлітками та юнацтвом (до 18 років) дуже гарно скоординована в багатьох країнах, а в Україні зараз йде процес становлення професії з соціального захисту, необхідність якої з'явилася вже давно.

Впродовж останніх декількох десятків років в Україні складалася система профілактичної роботи з підлітками, яка покликана не стільки розв'язати проблему асоціальної поведінки останніх, скільки сприяти соціалізації і інтеграції їх в суспільство. І це, безперечно, позитивний момент.

Як показує історичний аналіз, попередження неправомірної поведінки неповнолітніх тільки за допомогою створення системи попередження у відсутності ювенальної політики навряд чи приведе до стійкого позитивного результату в протидії злочинності неповнолітніх. Тому, розвиток вже наявних основ політики відносно неповнолітніх, у рамках якої буде проводитися комплексний захист прав і законних інтересів неповнолітніх, можна вважати основним напрямом в протидії злочинності не лише цієї категорії громадян, але і злочинності загалом.

Велика роль у вирішенні підліткових проблем відводиться соціальній профілактиці і соціальній реабілітації девіантної поведінки неповнолітніх, які є системою заходів соціально-правової, медико-психологічної і соціально-педагогічної допомоги сім'ям і дітям групи ризику. Займаючись соціальною профілактикою девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх, відповідні державні і громадські організації повинні виконувати наступні функції:

1) виявляти соціальну інфраструктуру, її відповідність реальним потребам різновікового населення, що проживає в районі, місті тощо;

2) готувати пропозиції для місцевих та вищих органів про заходи правового, соціально-економічного і соціально-педагогічного характеру, пов'язані із задоволенням потреб сім'ї, дітей, молоді в організації праці, навчання, дозвілля;

3) координувати і контролювати діяльність інших органів та організацій (відділів, управлінь) щодо проведення заходів соціальної охорони і захисту дитинства і заходів соціальної профілактики;

4) своєчасно виявляти підлітків групи ризику, здійснювати соціальний патронаж над цією категорією неповнолітніх, надавати їм необхідну соціально-правову, соціально-педагогічну і медико-психологічну допомогу, залучати в міру необхідності інші соціальні інститути для підтримки дітей і підлітків груп соціального ризику.

В якості профілактичних та комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на соціалізацію неповнолітніх правопорушників та дітей групи ризику по вчиненню правопорушень та іншим формам асоціальної активності, багатьма дослідниками та практиками запропоновані різні програми. Узагальнюючи підходи різних авторів до проблеми асоціальної поведінки неповнолітніх, можна виділити наступні групи програм:

1) програми творчої реалізації. Їх головне завдання – демонстрація підліткам їх індивідуальності та цінності для суспільства через творчу реалізацію. Ці програми ефективні для неповнолітніх без наявних порушень сімейних взаємовідносин;

2) програми трудової реалізації. В межах цих програм основна увага приділяється на набуття підлітками трудових та професійних навичок;

3) програми соціальної реалізації. Вони найбільше підходять підліткам, які відносяться до групи ризику по вчиненню правопорушень, за які передбачено адміністративну і кримінальну відповідальність. Ці підлітки потребують включення їх у соціальні заходи на рівні школи, клубів за інтересами, спортивних секцій;

4) програми ресоціалізації. Ці програми мають два етапи. На першому етапі вирішуються здебільшого правові та педагогічні завдання, на другому – завдання творчої та трудової реалізації. В програми ресоціалізації варто залучати підлітків з порушеннями сімейних взаємовідносин, педагогічною занедбаністю і стійкою кримінальною активністю.

В процесі реабілітаційної роботи з неповнолітніми можна використовувати як групові, так і індивідуальні корекційні та профілактичні методи. Перевага надається груповим формам роботи, але і індивідуальні в низці випадків є невід'ємною частиною реабілітаційних програм. Загалом на користь групових форм роботи свідчать: загальні закономірності формування груп, які відповідають відповідним принципам природної побудови структури підліткового колективу з присутністю лідера, "експертів", групи підтримки, опозиції, які створюють динамічну та чутливу до зовнішніх впливів систему внутрішніх відносин; набуття підлітками досвіду позитивного соціального спілкування, закріплення соціально схвалюваних або соціально припустимих форм міжособистісного контакту в групі та на міжгруповому рівні; підлітки отримують від інших членів групи необхідну підтримку, діляться в групі інформацією, яка сприймається при передачі від однолітка більш достовірною, ніж при отриманні від дорослих (юриста, педагога, соціальних працівників, батьків), в залежності від своїх здібностей та впевненості у своїх силах вони можуть у деяких випадках виконувати активні ролі, а в деяких – залишатися глядачами, здійснюючи таким чином загальний профілактичний ефект; група сприяє особистісному зростанню, в ній легше виражати свій емоційний стан, засвоювати нові моделі поведінки, в тому числі і в процесі взаємодії з керівником групи.

Реабілітаційні програми повинні включати в себе консультування психологів для батьків, підлітків, педагогів. У центрах соціальної реабілітації повинні працювати кваліфіковані психологи, соціальні педагоги, лікарі, юристи, які зможуть надати відповідну допомогу підліткам "групи ризику". З метою попередження групових правопорушень необхідно передбачити систему контролю за підлітковими угрупованнями.

Важливий момент – робота з підлітками за місцем проживання, оскільки відомо, що місце проживання – це те соціальне середовище, яке є потужним чинником соціалізації особистості. Нині практично зруйновані підліткові клуби за місцем проживання, а до тих, які залишилися, мають доступ лише небагато підлітків. Важливо проводити таку роботу не лише у великих містах, але і в регіонах, селах, адже підлітки за своєю суттю скрізь однакові, а проблеми, що постають перед ними, характерні для більшості неповнолітніх.

Профілактика негативних проявів і попередження девіантної поведінки підлітків стають найважливішими напрямками діяльності не лише і не стільки правоохоронних

органів, як це було до недавнього часу і багато в чому залишається і сьогодні, скільки державних і громадських структур та інститутів, у тому числі підлітково-молодіжних клубів і центрів, соціальних служб для молоді [5, 68].

Щоб стимулювати і оптимізувати процес розвитку підлітково-молодіжних центрів, установ соціального обслуговування молоді, надати йому належну динаміку, необхідно впроваджувати програмово-цільовий підхід до вирішення проблем на функціональному рівні.

Законом України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. №2558-III визначено наступні основні принципи здійснення соціальної роботи: додержання і захист прав дитини; адресність та індивідуальний підхід; доступність та відкритість; добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг; гуманність; комплексність; максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб’єктами соціальної роботи з сім’ями, дітьми та молоддю; законність; соціальна справедливість; забезпечення конфіденційності суб’єктами соціальної роботи з сім’ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Аналіз вищезазначених законодавчо закріплених принципів дає підстави стверджувати, що в основу діяльності соціальних служб мають бути покладені також й інші принципи, до яких належать:

- профілактика злочинності серед підлітків у поєднанні з правовими, соціально-педагогічними та психологічними програмами корекції відхилень у поведінці;
- поступова заміна репресивного механізму на ранню профілактику правопорушень заходами соціально-психологічної адаптації підлітків;
- створення комфортного середовища для спілкування підлітків за місцем проживання шляхом організації відповідних клубів спілкування.

Звернемо увагу також на положення статей 9 та 10 Закону України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. № 2558-III, де визначається соціальна профілактика та соціальна реабілітація серед сімей, дітей та молоді. Соціальна профілактика в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі передбачає здійснення: комплексних заходів, спрямованих на запобігання сімейному неблагополуччю, соціальному сирітству, насильству в сім’ї та жорстокому поводженню з дітьми, найгіршим формам дитячої праці; системного обліку і догляду за дітьми та молоддю, які виявили схильність до асоціальної поведінки; інформаційно-просвітницької, пропагандистської роботи в сім’ях, серед дітей та молоді за місцем проживання, навчання або роботи, спрямованої на формування в особистості стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя. Соціальна реабілітація передбачає здійснення: навчально-виховної реабілітації; соціально-лікувальної та психологічної реабілітації; фізичної реабілітації дітей та молоді з фізичними, розумовими вадами; медико-соціальної реабілітації дітей, які зловживають алкоголем, наркотиками; соціально-освітньої реабілітації в школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації дітей, які скоїли правопорушення. Соціальна реабілітація передбачає також працевлаштування, надання соціально-медичних, психолого-педагогічних, юридичних, інформаційних та інших видів

соціальних послуг дітям, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та молоді, яка відбувала покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Використані джерела:

1. Трудные судьбы подростков – кто виноват? – М. : Юрид. лит., 1991. – 336 с.
2. *Фіцула М. М.* Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навчально-методичний посібник / Фіцула М. М., Парфенович І. І. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 432 с.
3. *Вайзман Н. П.* Реабилитационная педагогика / Вайзман Н. П. – М. : Аграф, 1996. – 160 с.
4. Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Хрінком Інтер, 2001. – 480 с.
5. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

Можайкина Е. С. *Криминологическое изучение социальных проблем подростков и пути их преодоления.*

Статья посвящена изучению проблем подростков, которые относятся к группе потенциального риска в обществе. Определены направления деятельности государственных и общественных организаций по профилактике отклонений в поведении несовершеннолетних.

Ключевые слова: *девиация, социализация личности, подростки, группа риска.*

Moghaikina L. S. *Criminological study of social problems of the underaged and ways of their overcoming.*

The article is dedicated to studying problems of the underaged belonging to the potential risk group in society. Measures to be undertaken by governmental and public organizations are determined as for the prevention of deviations in underage behaviour.

Keywords: *deviation, socialization, self-fulfillment of a personality, the underaged, a risk group*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Ісаєнко А. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЯ ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ПО ПІДТРИМЦІ СТОСУНКІВ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Досліджуються поняття та особливості функції держави по підтримці стосунків із суб'єктами міжнародного права, її значення та місце у системі функцій держави, а також організаційно-правові проблеми її реалізації.

Ключові слова: *функції держави, функція держави по підтримці стосунків із суб'єктами міжнародного права, зовнішня політика, дипломатія, право зовнішніх зносин, дипломатичне і консульське право.*

Неможливо переоцінити значення, якого набула в сучасних умовах зовнішня функція держави по підтримці стосунків із суб'єктами міжнародного права.